

ÄMNE: SVENSKA OCH ENGELSKA VARFÖR BLEV HÄLSINGEGÅRDARNA VÄRLDSARV?

Världsarvet Hälsingegårdar heter på engelska *Decorated Farmhouses of Hälsingland*. Namnet berättar att det är de påkostade inredningarna som avses. Ingen annanstans i världen har bönder byggt så många och vackert dekorerade rum för fest, det är unikt. Men det räcker inte för att det ska bli världsarv.

De sju gårdar som utsågs till världsarv ska ses som representanter på en byggnadskultur som varit allmän och spridd i hela landskapet. Kunskapen att bygga och inreda med hög kvalitet syntes på i stort sett varenda bondgård på 1800-talet. Att det finns så många som över 1000 kvar av dessa hälsingegårdar är viktigt för att förstå världsarvet. Utan den stora mängden av gårdar hade inte de sju utvalda gårdarna kunnat bli världsarv.

För att Unescos Världsarvskommitté ska besluta om världsarv krävs ytterligare två villkor. Det första handlar om helhetsmiljön. Det betyder att det måste gå att förstå att det handlar om vanliga bondgårdar. Därför måste de utvalda gårdarna ligga i ett jordbrukslandskap där markerna fortfarande brukas.

Det andra villkoret handlar om hur världsarvet ska bevaras och tas om hand. Landet som nominerat världsarvet måste visa hur det ska skyddas för framtiden. De sju utvalda gårdarna har ett lagskydd som kallas byggnadsminne. Det betyder att ägarna inte får förändra husen så att kulturvärdena förstörs. Man får till exempel inte bygga en pool eller altan vid huset, eller måla eller tapetsera över väggmålningar i en festsal. Ägarna till de sju gårdarna har accepterat detta lagskydd och tar på så sätt ett stort ansvar för världsarvets framtid.

De unika hälsingegårdarna

Hälsingegårdarnas utseende skiljer sig åt mellan

socknarna. Det kan bero på vilka hantverkare som arbetade i olika områden, vad man hade råd med, hur grannarna hade byggt och vilken form som blev populär i en viss trakt. De sju världsarvsgårdarna visar olikheterna från olika delar av Hälsingland. Men gemensamt för gårdarna är att de är byggda i timmer och påminner om byggnader från de högre stånden, som herrgårdar eller stadsbebyggelse. Även om husen är helt byggda i trä kunde skickliga målare måla så att det såg som sten eller ädlare trä än gran och furu.

LEKTION 1

Tillverka och skriv med eget bläck

Målgrupp: Årskurs 1–3 och 4–6.

Syfte: Eleverna får testa på att skapa eget bläck och öva på att skriva bokstäver i olika former.

Förr fanns inte pennor på samma sätt som idag. Då fanns behovet att själv köpa eller göra bläck. Som penna använde man exempelvis en fjäder som man spetsade och stack i bläcket. Testa att göra eget bläck och skriv på papper med fjäderpenna eller en tunn pensel eller liknande.

Svart kolbläck

Ta en kolbit och lägg den i en plastpåse och slå med en hammare tills du fått ett fint pulver. Ju finare korn desto bättre kvalitet. Koka 1 del vatten med 1 del socker i några minuter. Låt svalna helt, blanda 1 tsk sockerlag per 1 msk kol. Blanda gärna i en skvätt ättiksprit också. Man kan även använda sot från grillen efter att man grillat.

Kaffebläck

Blanda 1 msk kaffepulver med 1 tsk vatten och 1 tsk socker, koka upp i någon minut.

Jordbläck

Jordbläck ger en brun färg. Blanda fin jord med lite vatten, låt stå i solljus vid ett fönster under någon dag och sila bort jorden.

Bläck av nässlor

Nässlor ger en gråblå/mörkgrön färg. Tips! Använd handskar då nässlor sticks. Lägg nässlorna i vatten och låt dra. Häll av vattnet och mixa nässlorna med lite vatten. Testa att dra ett sträck på ett papper för att se hur mörkt

bläcket är. Bli det för mörkt tillsätt lite mer vatten. Bläcket håller cirka 7 dagar om det förvaras i kylskåpet med lock. Rör om innan användning.

LEKTION 2

Skriv brev till en världsarvskompis (svenska eller engelska)

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får öva på att formulera sig i text för olika mottagare.

Brev till världsarvskompis

Runt om i Sverige och världen finns olika platser som har världsarv. Eleverna ska i brevet berätta om sitt lokala världsarv, världsarvet Hälsingegårdar, för en elev på en annan plats. De ska berätta om världsarvet och beskriva detta för den andra personen. De ska samtidigt ställa frågor om den andra elevens världsarv som de önskar få svar på. Övningen kan göras "på riktigt" genom att ni kontaktar en skola på en annan plats som också har ett världsarv i Sverige eller i utlandet och att eleverna får en riktig brevvän.

Brevet kan innehålla

- Hälsningsfras. Hej på dig! Hoppas du mår bra!
- Nulägesbeskrivning. *Just nu sitter jag framför datorn och skriver på ett brev...*
- Berätta om dig själv. *Jag heter xx och är xx år...*
- Beskriv världsarvet Hälsingegårdar för en som aldrig sett det.
- Berätta vad du tycker om världsarvet Hälsingegårdar
- Berätta om vad du tror kommer hända med världsarvet Hälsingegårdar i framtiden
- Ställ frågor till mottagaren. *Vad heter du? Var bor du?*
- Ställ frågor om världsarvet som finns nära mottagaren.

LEKTION 3

Kortskriv till bild (svenska eller engelska)

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får öva på att fantisera och komma igång med skrivandet utifrån en bild.

Idén med kortskrivning är att väcka fantasin och ge idéer som eleven kan arbeta vidare med. Uppgiften kan anpassas efter elevernas nivå. Den går också att göra som en paruppgift. Den här uppgiften kan fungera som övningsuppgift för att eleverna ska komma igång med att skriva en lite längre berättelse eller text utifrån en bild.

Välj ut en bild att arbeta med. Olika elever kan arbeta med olika bilder. Du kan skriva ut bilden och ge den till eleverna eller visa den på smartboard eller liknande. Ge eleverna en uppgift i taget och låt dem skriva i exempelvis 2 minuter.

Uppgift:

Skriv i två minuter om...

1. Vad tänker du på när du ser bilden? Vad känner du när du ser bilden?
2. Beskriv bilden med ord, så noggrant du kan.
”På bilden syns en...”
”Den står bredvid...”
”Till vänster finns...”
3. Vem är huvudpersonen i bilden, tycker du?
4. Låtsas att det är en film som någon har pausat. Vad händer när bilden ”frystes”
5. Låtsas att du kan se det som finns utanför bilden. Berätta vad som finns runtomkring!
6. Låtsas att det går förbi en person i bilden. Berätta vem det är! Vart är personen på väg?
7. Skriv en kort berättelse utifrån din bild. Välj berättarperspektiv, genom vems ögon tittar vi? En person? En byggnad? Ett föremål? Annat förslag?

LEKTION 4

Dramatisering – du bestämmer slutet! (svenska eller engelska)

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får öva på att presentera och berätta i olika genrer. I uppgiften får de dramatisera en påhittad berättelse.

Eleverna ska komma på och därefter spela upp en händelse som ska utspela sig i en historisk miljö, exempelvis vid en av världsarvsgårdarna. Förbered eleverna genom att besöka en historisk plats eller titta på bilder eller 360 graders vy.

Besök världsarvet Hälsingegårdar i 360 graders vy: <https://immersiontotal.com/halsingegardar/104/>

Intro till dramatiseringen

Tänk er att ni sitter vid middagsbordet i en hälsingegård. Det börjar bli kväll och ni har alla varit igång och arbetat hela dagen på gården. Nu är det skönt att ta en paus tillsammans och värma sig lite vid elden. Plötsligt knackar någon på dörren. Vem kommer? Vad säger hen? Vad svarar ni vid bordet? Vad händer sen? Eleverna ska två och två skriva en dialog om vad som händer. Utgå ifrån ett persongalleri med tänkbara personer som funnits i eller kring gården. Läs upp eller spela upp dialogen för varandra i klassen.

LEKTION 5

Dikter om naturen (svenska eller engelska)

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får öva på att skriva texter i olika genrer.

Naturen en förutsättning för mänskligt liv

Naturen var viktig för livet på hälsingegårdarna. Människorna bodde och levde nära naturen och den var en förutsättning för livet på gårdarna. Genom att skriva dikter när man är på plats i naturen kan man förstärka upplevelsen. Helst ska eleverna placera ut sig på olika ställen i naturen med ett avstånd till varandra. Alla elever får papper och penna att arbeta med.

Svara med en hel mening på varje fråga.

Börja på en ny rad för varje fråga.

Rad 1: Var är du?

Rad 2: Berätta något om platsen.

Rad 3: När är du där?

Rad 4: Vad ser du?

Rad 5: Vad hör du?

Rad 6: Vilka dofter känner du?

Rad 7: Vilka smaker smakar du?

Rad 8: Vad känner du?

Rad 9: Vad vill du?

Exempel på dikt:

Jag är mitt i skogen.

Jag står på en mossig kulle med träd runt omkring mig.

Det är en varm, kvav dag med åska i luften.

Trädkronorna glittrar i solljuset.

En ekorre springer uppför en trädstam.

Det luktar jord och blöta löv.

Blåbären i min hand smakar sött.

Det är skönt att stå bland de höga träden och jag känner ett lugn i kroppen.

Här vill jag vara hela dagen.

Repdikter

Ett annat sätt att skriva dikter är repdikter.

Lägg ut cirklar av rep på olika platser i naturen. Repcirklarna ska vara lika många som man vill ha grupper. Lägg ett tomt kuvert i varje cirkel. Ge alla elever vita små lappar och pennor. De ska nu gå fram till varje cirkel och skriva ner det första ord de kommer att tänka på och lägga lappen i kuvertet. Dela in eleverna i grupper och låt eleverna gruppvis skriva dikter av orden i kuvertet.

Låt eleverna läsa varandras dikter och reflektera tillsammans. Vad handlar dikterna om? Vilka bilder skapas? Vilka känslor? Finns det gemensamma nämnare?

LEKTION 6

Skriv en argumenterande text för att skapa ett nytt världsarv

Målgrupp: Årskurs 7–9.

Syfte: Eleverna får öva på att skriva argumenterande texter i syfte att skapa ett nytt världsarv.

Vad ska bli världsarv?

Låt eleverna välja ut en byggnad, plats eller naturområde som de tycker är så unikt och speciellt att det ska bli ett världsarv och bevaras för all framtid. Eleverna ska gärna leta fram fakta om platsen som kan användas i den argumenterande texten.

En annan variant av uppgiften är att låta eleverna välja ett världsarv av de redan utnämnda världsarven.

Låt eleverna skriva en argumenterande text om varför byggnaden/platsen/naturområdet ska bli ett världsarv. Tänk på att det kan vara effektivt att blanda sakliga argument och känslolag argument i texten för att övertyga läsaren. Använd gärna Unescos kriterier för världsarv i texten.

Kriterier för världsarv enligt Unesco

Ett världsarv kan vara kulturobjekt, naturobjekt eller både ett kultur-och naturobjekt. Det ska uppfylla något av följande kriterier. Ofta uppfyller de flera kriterier.

1. Ska vara ett mästerverk som visar mänsklig kreativ förmåga.
2. Ska vara ett arkitektoniskt stilbildande byggnadsverk.
3. Ska bära vittnesmål om en kulturell tradition eller en levande eller försvunnen civilisation.
4. Ska vara ett utmärkt exempel på en typ av byggnad eller landskap som illustrerar viktiga stadier i mänsklighetens historia.
5. Ska vara ett framstående exempel på

traditionell livsföring som är representativ för en kultur som hotas av förändring.

6. Ska vara en miljö med anknytning till idéer eller trosföreställningar av universell betydelse (detta kriterium måste kombineras med något av de andra).

7. Ska visa viktiga utvecklingssteg i jordens historia.

8. Ska representera betydande pågående ekologiska eller biologiska processer.

9. Ska representera ett landskap med exceptionella skönhetsvärden.

10. Ska vara en hemvist för utrotningshotade djurarter.

Källa: <https://whc.unesco.org/en/criteria/>

LEKTION 7

Skriv ett reportage från världsarvet Hälsingegårdar

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får träna på att skriva text för olika genrer och mottagare samt kombinera text och bild.

Reportage

I ett klassiskt reportage kombineras bild och text till en intressant artikel. Utgå ifrån en av världsarvsgårdarna eller en annan historisk miljö. Besök gärna miljön eller intervju en person som vet mycket om platsen. Sök fakta och information och dokumentera och fotografera själv eller använd dig av befintliga bilder.

Kombinera text och bild för att berätta om platsen, huset, verksamheten eller människor som bott där förut.

1. Förbered ditt reportage

Innan du börjar skriva behöver du lära känna världsarvsgården eller den historiska miljön.

Förbered dig genom att undersöka världsarvsgården och leta upp olika information och fakta. Besök gärna ett av husen eller titta på 360 graders vy. Det går också att välja en annan historisk miljö och berätta om den.

Besök Världsarvet Hälsingegårdar i 360 graders vy: <https://immersiontotal.com/halsingegardar/104/>

Välj vinkel för ditt reportage.

- Vill du skriva om hela huset eller bara detaljer?
- Vill du fokusera på husets historia eller på de människor som bott där förut?

2. Börja skriva

Det går att skriva texten först och sedan välja bilder som illustrerar reportaget. Du kan också välja några bilder från början som du vet att du vill använda. I så fall kan du skriva din text så att bilderna passar in i reportaget.

Miljöbeskrivningar är viktiga i ett reportage. Måla upp en beskrivning med ord. Använd alla sinnen för att beskriva både hur det ser ut, luktar, låter eller känns.

Personligt berättande är också viktigt. Du blir läsarens kompis, och det är genom dig som personen ser huset. Det är helt okej att du använder jag-form när du skriver, men kom ihåg att texten ska handla om byggnaden och inte om dig själv.

Blanda citat och fakta i reportaget. En målande beskrivning kan funka som inledning i ett stycke där du berättar om hur många träd som gick åt för att bygga hela världsarvsgården, till exempel.

Ingressen skriver du sist, fast det är en inledning till reportaget. Den kan vara ungefär tre meningar, som sammanfattar din text, men utan att avslöja allt. Läsaren ska få en uppfattning om vad reportaget handlar om, och vilja läsa hela texten själv.

3. Bildsätt din text

Till sist väljer du ut vilka bilder som ska illustrera ditt reportage. Du kan välja historiska bilder eller ta egna när du besöker platsen. Kom ihåg att skriva ut fotografens namn!

LEKTION 8

Skriv en novell utifrån världsarvet Hälsingegårdar

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9.

Syfte: Eleverna får träna på att skriva skönlitterär text utifrån en plats.

Novell

En novell är en kort berättelse. Handlingen utspelar sig ofta under en mycket kort tid. Det är få personer med i berättelsen och den innehåller ofta en oväntad vändning i slutet. Låt eleverna välja en bild att utgå ifrån. Bilden ska fungera som illustration och inspiration till berättelsen. Berättelsen behöver inte vara sann utan låt fantasin styra texten.

Fundera på följande frågor som förberedelse innan du börjar skriva:

1. Titta noga på bilden.
 - Vad föreställer den?
 - Vad får du för känsla när du tittar på bilden?
 - Vad tror du finns utanför bilden, runtomkring det som bilden visar?
2. Gör en miljöbeskrivning.
 - Hur ser det ut där din berättelse utspelar sig?
 - Hur låter det?
 - Hur luktar det?
3. Välj berättarperspektiv.
 - Vem eller vad är huvudperson i din berättelse?
 - Vem berättar historien? ”Jag”, en annan person eller sak i bilden, eller en osynlig berättare?
4. Gör en personbeskrivning.
 - Hur ser din huvudperson ut?
 - Hur är din huvudperson till sättet?Blyg, framfusig, oartig, väluppfostrad ...
 - Vad har huvudpersonen varit med om tidigare?

5. Skissa på handlingen.
 - Vad händer i din berättelse?
 - Vad ska hända i ”den oväntade vändningen”?

6. Nu kan du börja skriva din novell! Ha dina förberedelser i bakhuvudet när du skriver så att din läsare får samma känsla i kroppen som du får när novellen är klar.

Samla alla noveller och låt gärna eleverna läsa varandras berättelser. Kanske kan ni samla novellerna och göra en gemensam bok tillsammans.

Lektionernas kopplingar till Lgr-22

Undervisningen i ämnet *svenska* ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

- förmåga att formulera sig och kommunicera i tal och skrift, urskilja språkliga strukturer och följa språkliga normer,
- förmåga att anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang, och
- förmåga att söka information från olika källor och värdera dessa.

Undervisningen i ämnet *engelska* ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

- förståelse av engelska i tal och skrift,
- förmåga att formulera sig och kommunicera på engelska i tal och skrift, och
- förmåga att anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang.